

УДК 81'373

Магеррамова М. А.

СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ТЕРМІНІВ-КОМПОЗИТІВ У НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

У статті розглянуто основні підходи до класифікації термінів-комполітів у німецькій мові. Зазначається, що семантико-синтаксична класифікація потребує концептуалізації з лінгвістичної точки зору. Побудова моделі, яка відповідає системності і функціональності, вимагає всебічного аналізу термінів-комполітів з позицій різних підходів. Метою статті є визначення місця детермінативних складних іменників у системі субстантивних комполітів німецької мови та здійснення семантико-синтаксичної класифікації термінів-комполітів у німецькій мові.

Ключові слова: терміни-комполіти, семантико-синтаксична класифікація, складний іменник.

Магеррамова М. А. Семантико-синтаксическая классификация терминов-комполітов в немецком языке. – Стаття. В статті автором рассмотрены основные подходы к классификации терминов-комполітов в немецком языке. Семантико-синтаксическая классификация требует концептуализации этого явления именно с позиции лингвистики. Построение же модели, удовлетворяющей параметры системности и функциональности, требует всестороннего анализа терминов-комполітов с позиции различных подходов. Целью статьи является определение места детермінативных сложных существительных в системе субстантивных комполітов немецкого языка и осуществления семантико-синтаксической классификации терминов-комполітов в немецком языке.

Ключевые слова: термины-комполіти, семантико-синтаксическая классификация, сложное существительное.

Maherramova M. A. Semantic and syntactic classification of terms-composites in German. – Article.

In the article the author reviews the main approaches to the classification of terms-composites in German. Semantic-syntactic classification requires conceptualization of this phenomenon from a position of linguistics. Construction of the same model, satisfying the requirements of functionality requires systematic and comprehensive analysis of terms-composites from the positions of various approaches. Therefore, the goal of the article is to overcome the limitations of professional approaches to determine the classification of terms-composites in the German, defining the location of determinative compound nouns in the system of substantive composites.

Key words: terms-composites, semantic-syntactic classification, creating composites.

Словотвір та утворення комполітів у німецькій мові мають давню історію, оскільки багато вітчизняних та закордонних лінгвістів приділяли надмірну увагу питанням словотвору. Однак не всі сфери цієї галузі залишаються досконало досліджені. Проблемою дослідження у німецькій мові постають складні іменники, а їх продуктивність потребує детального розгляду, адже словникове багатство німецької мови створене не тільки значною кількістю слів, а й широким використанням різних способів словотвору. Адже, за даними словника Дуден, з 400 000 одиниць німецького словникового запасу близько 100 000 складають іншомовні слова.

Актуальність дослідження цього питання визначається проблемами сучасної лінгвістичної науки та значною поширеністю складних іменників у німецькій мові, науково-технічних та рекламних текстах зокрема. При аналізі проблеми варто звернутись до вітчизняних і закордонних учених в області словотвору: О.С. Кубрякової, М.Д. Степанової [8], В.М. Павлова, К.А. Левковської [6], J. Erben, W. Fleischer, W. Motsch, L. Ortner, H.-P. Ortner, H. Paul, H. Wellmann.

В історії словотвору існує значна кількість робіт, в яких автори зверталися до змістового аспекту комполітів. У ранніх роботах вчених-лінгвістів визначається семантика комполітів крізь виявлення узагальнених типів відносин між їх структурними компонентами. Наприклад, на думку О. Бехагеля і Т. Пауля, перший компонент

може висловлювати ставлення місця, де знаходиться предмет, позначений другим компонентом (*Bergbahn*), тимчасове відношення (*Nachtlied*), ставлення інструменту до дії (*Faustkampf*) або матеріалу до предмета (*Bleistift*) [1, 6].

Проте семантика комполітів з часом трактується аналогічно. Наприклад, М.Д. Степанова у роботі «Методи синхронного аналізу лексики» зазначає, що перший компонент відноситься до семантичного поля, яке можна назвати «полем ознаки», й інтерпретує поля як «поле речовини», «поле місцезнаходження або походження» тощо. Такий підхід дозволяє стверджувати, що семантика комполітів дійсно багатоманітна [8].

Необхідно зазначити, що подібні унікальні явища з давніх часів цікавили вчених-лінгвістів. Твори таких філософів, як Н. Бердяєв, Ф. Шеллінг, К. Маркс, Х. Зігварт, А. Бергсон та інших представляють наукову цінність при вивченні явища унікальності у всіх сферах суспільного життя. Дослідженням особливих явищ у мовознавстві займалися як зарубіжні, так і вітчизняні лінгвісти: Н.Д. Арутюнова, І. Барц, І.А. Бодуен де Куртене, Г. Глісон, В.В.Виноградов, Е. Доналієс, Е.А. Земська, І.А. Мельчук, О.С. Кубрякова, Ф. де Соссюр, В. Фляйшер, М.Д. Степанова, А.Д. Райхштейн, Л.І. Ройзензон, В.Г. Чурганова. Також більш детально і системно унікальні елементи словотвору розглядалися в працях Д.О. Добровольського.

Зважаючи на це, метою статті є визначення місця детермінативних складних іменників у си-

стемі субстантивних композитів німецької мови та здійснення семантико-синтаксичної класифікації термінів-композитів у німецькій мові.

Словотвір завжди привертав увагу вчених, оскільки був одним із основних способів поповнення словникового складу німецької мови. Однак питання про місце словотвору в системі німецької мови активно обговорюється лінгвістами, і досі відсутня єдина думка з цього приводу. Також залишається невирішеним питання щодо самостійності словотвору.

Словоскладання як розділ словотвору привернуло нашу увагу тому, що є найпоширенішим способом словотвору. У цілому словоскладання полягає в морфологічному об'єднанні двох або більше самостійних основ. Серед функцій словоскладання виділяють морфологічну, номінативну, синтаксичну та словотворчу. На нашу думку, особливого розгляду потребують субстантивні композити, оскільки вони займають більше 80% всього словникового складу німецької мови, а більшість складних іменників виникли саме зі словосполучень. Однак складні іменники істотно відрізняються від словосполучень і позначають особливий вид предмета.

Необхідно зазначити, що словотвір складних і похідних слів зазвичай відбувається з використанням однокореневих слів за існуючими у мові зразками і моделями, а також за допомогою афіксації, словоскладання, конверсії та інших формальних форм. По суті, словотвір встановлює та описує структуру, моделі, значення і компоненти похідних, здійснює їх класифікацію; визначає основні прийоми і засоби деривації; вивчає особливості групування похідних у словотворчі ряди; характеризує словотворчі значення і категорії; з'ясовує принципи устрою та організації словотворчої системи в цілому [5].

У німецькій мові словотвір належить до перспективних напрямків дослідження, адже число словотворчих засобів значно перевищує число граматичних засобів, а їх багатозначність і синонімія відрізняються більшою складністю і розгалуженістю. Словотвір у німецькій мові дуже добре розвинений, оскільки значна кількість частин мови, як існуючих, так і запозичених, дозволяє складати найрізноманітніші слова. Наприклад, у 1999 році Парламент німецької федеральної землі Мекленбург – Передня Померанія розглянув проект закону під назвою Rinderkennzeichnungs- and Rindfleischetikettierungsüberwachungsaufgabenübertragungsgesetz, що перекладається як «Закон про передачу обов'язків контролю маркування яловичини». Це слово офіційно є найдовшим у німецькій мові (63 літери), але деякі джерела містять посилення на слово з 79 літер – *Donaudampfschiffahrtselektrizitätenhauptbetriebswerkbauunterbeamtengesellschaft* («Товариство службовців молодшого

рангу органу з нагляду за будівництвом при головному управлінні електричного обслуговування дунайського пароплавства») [4]. Доцільність наведення таких прикладів полягає у підтвердженні унікальності та водночас складності словотвору німецької мови.

Варто зауважити, що в німецькій мові складні іменники можуть утворюватися різними способами. На думку О. Вульфберта, найпоширеніший серед них – це словоскладання, а саме складання іменника з іменником, прикметником, дієсловом, числівником або прислівником. У випадку складання іменника з іменником основне граматичне і лексичне значення належить останньому, тоді як перше тільки конкретизує останнє. У випадку складання іменника і дієслова, дієслово зазвичай постає у вигляді чистого кореня. У разі складання іменника з прислівником, прислівник набуває характеру префікса [3].

Лінгвісти розрізняють так методи словотвору в німецькій мові:

– додавання слів або словоформ: *werde lesen* (буду читати), *hatte schreiben* (я хотів би писати), *am liebsten* (найгарніший);

– закінчення і суфікси: *der Schüler – die Schülerin* (школяр – школярка), *machen – machte* (робити – зроблений) [7].

Крім того, слід зазначити, що для кожного роду іменників у німецькій мові характерні власні суфікси: суфікси чоловічого роду: *-er, -ler, -ner* (для позначення професії, національності, походження): *der Mechaniker, der Sportler, der Europäer*; *-e* (вказує на національність): *der Russe, der Deutsche*; – іншомовного походження: *-at: der Soldat; -ant: der Laborant; -ent: der Student; -ist: der Pianist; -or: der Direktor; -ieur: der Ingenieur*; суфікси жіночого роду: *-in*: (від іменників чоловічого роду, що позначають професію, національність): *der Sportler – die Sportlerin, der Russe – die Russin; -schaft* (збірне значення): *das Land – die Landschaft, die Freund – die Freundschaft*; – іншомовного походження: *-ie: die Energie; -tion: die Revolution; -ik: die Mathematik; -ei: die Malerei; -tät: die Universität*; суфікси середнього роду: *-tum* (збірне значення): *der Bauer – das Bauerntum, der Fürst – das Fürstentum; -chen, -lein* (зменшувально-пестливе значення): *der Sohn – das Söhnchen, der Tisch – das Tischlein*; іншомовного походження: *-um: das Museum, das Jubileum, das Studium* [7].

Для утворення слів у німецькій мові застосовують такі способи:

– афіксація: *gesund – die Gesundheit* (здоровий – здоров'я), *malen – gemalt* (малювати – намалювати);

– суфіксація і префіксація: *beliebsten, die Beschreib*;

– внутрішня флексія та чергування основи: *euer – eure, teuer – teure*;

– перетворення різних слів у форми одного слова: gut – besser (добрий – кращий), gern – lieber (охоче – краще).

Підсумовуючи вищезазначене, слід підкреслити те, що іменники в німецькій мові складають близько 60% словникового запасу і їх кількість постійно збільшується. Усі іменники можна розділити на абстрактні (Abstrakta) і конкретні (Konkreta). Абстрактні іменники позначають почуття, властивості, явища (die Freude, der Mut, der Regen). Конкретні іменники, у свою чергу, поділяються на загальні (der Mensch, das Kind), власні (Alexander Puschkin, Moskau), речові (das Brot, die Milch) та збірні (die Menschheit, das Volk).

Аналізуючи складні слова, варто зазначити, що складним словом називають морфологічно цілісну одиницю мови, складові частини якої пов'язані одна з одною певними моделями і утворюють складну лексичну одиницю. В основі складного слова міститься не менше, ніж два корені. Необхідно зауважити, що структура німецьких складних слів досить різноманітна; найпростішим є складання основ різних частин мови, наприклад: Stahlblech, Hartschaum, Liegeplatz. Більш складну морфологічну структуру мають слова з так званими сполучними елементами, наприклад: *Pumpenantrieb, Pferdebahn, Ortspfohl, Volkswirtschaft*.

Також для словотвору в німецькій мові застосовуються морфеми – найменш значущі частини слів і словоформ, одиниці, що володіють і формою, і значенням. Одні морфеми несуть частину лексичного значення і слугують для утворення нових слів: -er: der Arbeiter, der Lehrer, der Käufer; інші несуть граматичне значення і слугують для утворення граматичних форм слова: -end: machend; -st: tuest.

У свою чергу морфеми поділяються на:

- корінь – обов'язкова морфема у слові, що містить основне лексичне значення, напр.: der Tisch.
- афікси – службові морфеми, що приєднуються до кореня з метою словотвору, напр.: bekommen.

З точки зору місця морфем у складі слова відносно кореня афікси поділяються на:

- префікси (weggehen, aufmachen);
- постфікси (die Freundin, kleiner);
- інтерфікси (Kleidungsstück, der Klassenlehrer, das Geschichtsbuch);
- конфікси, що представляють собою комбінацію з префікса і постфікса і функціонують спільно (bekommen).

Особливу проблему складають складні іменники, які зазвичай класифікуються лінгвістами таким чином:

- 1) за структурно-генетичним типом;
- 2) за типом синтаксико-семантичного зв'язку між компонентами.

У класифікації за першим принципом розрізняються три класи складних іменників:

- а) повноскладні з'єднання;
- б) неповноскладні з'єднання;
- в) зрушення [6].

Повноскладними з'єднаннями постають іменники складного характеру, перший компонент яких представлений основою слова, наприклад: Erdbeben (землетрус), Gusseisen (чавун), Leichtmetall (легкий метал), Leichtwasser (легка вода). Неповноскладними з'єднаннями є іменники, у яких основи пов'язані з'єднувальним елементом, наприклад: Frauentag, Tageslicht, Wörterbuch.

Зрушення відрізняються від повноскладних і неповноскладних з'єднань тим, що їх компоненти оформлені так само, як члени словосполучення, згідно з існуючими морфолого-синтаксичними нормами мови. Вони об'єднані одним загальним наголосом і мають єдину словотвірну основу.

На думку І. Сулова та К. Фролової, складно-синтаксичні слова відрізняються, адже між ними відсутні визначальні та словотвірні взаємозв'язки.

У більшості випадків слова названого типу являють собою:

- а) субстантивацию пропозиції в наказовій формі (*das Vergißmeinnicht, der Springinsfeld*);
- б) адвербіалізовані словосполучення (meistenteils);
- в) субстантивовані адвербіалізовані прикметникові групи (*der Ohnebart*).

Втім, більшість слів такого типу є іменами або прізвиськами людей, а також назвами рослин: der Habenichts – «жебрак», «бідняк»; der Tunichtgut – «нероба»; *das Rührmichnichten* – «недотрога» тощо. Проте в якості назв предметів складносинтаксичні імена вживаються рідко.

Особливість дослідження зазначеної теми визначається недостатньою вивченістю унікальних мовних елементів у рамках сучасної словотвірної парадигми, а також необхідністю більш детального вивчення процесу унікалізації, який являє собою варіант мовної норми, порушення стандарту на словотвірному рівні. Однак терміни-композиції доволі поширені у німецькій мові, що пояснюється як особливостями лексичного складу німецької мови, так і особливостями, характерними для термінологічних поєднань. Терміни-композиції можуть бути утворені такими способами: складанням іменника з іменником, прикметником, дієсловом, числівником, прислівником. Звідси можна зробити важливий висновок: навчаючись розумінню складних іменників, варто готуватися до розуміння складних слів інших частин мови. Варто зауважити, що між складними іменниками, з одного боку, і складними словами інших частин мови, з іншого боку, багато спільного. Ні у складних прикметників, ні у складних дієслів немає особливих структурно-морфологічних і семантичних ознак, які не зустрічались б у складних іменників.

Література

1. Вашунин В.С. Субстантивные сложные слова в немецком языке / В.С. Вашунин. – М. : Высшая школа, 1990. – 158 с.
2. Вашунин В.С. Окказиональные композиты в немецком языке с коммуникативно-прагматической точки зрения / В.С. Вашунин // Текст, высказывание, слово. – М., 1983. – С. 194–199.
3. Вульферт И.И. Пособие по переводу немецкого научно-технического текста / И.И. Вульферт. – М. : Литература на иностранных языках, 1999. – 260 с.
4. Дементьева Т.М. Терминологическая лексика композитной конструкции в языке права европейского союза / Т.М. Дементьева // Альманах современной науки и образования. – 2007. – № 3. – С. 65–72.
5. Земская Е.А. Словообразование как деятельность. – М. : КомКнига, 2005. – 264 с.
6. Левковская, К.А. Словообразование современного немецкого языка / К.А. Левковская // Вопросы языкознания. – 1995. – № 1. – С. 151–154.
7. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка / [А.Н. Зувев, И.Д. Молчанова, Р.З. Мурашов и др.] ; под рук. М.Д. Степановой. – 2-е изд. стереотип. – М. : Рус. яз., 2000. – 536 с.
8. Степанова М.Д. Теоретические основы словообразования в немецком языке для филологических университетов и институтов иностранных языков / М.Д. Степанова, В. Фляйшер. – М. : Высшая школа, 1984. – 264 с.